

МОЖЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКОГО ТУРИЗМУ В СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІЙ ІНТЕГРАЦІЇ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Носирєв Олександр Олександрович*, кандидат географічних наук,
доцент, доцент кафедри туризму і готельно-ресторанного бізнесу
Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»

*ORCID 0000-0003-4089-3336

© Носирєв О.О., 2025

*Стаття отримана редакцією 24.05.2025 р.
The article was received by editorial board on 24.05.2025*

Вступ. Внутрішнє переміщення населення внаслідок збройного конфлікту на сході України стало одним з найбільших викликів для української держави та суспільства за останні роки. За даними Міністерства соціальної політики України, станом на 2024 рік кількість зареєстрованих внутрішньо переміщених осіб (ВПО) перевищує 1,5 мільйона [1]. Згідно з даними Міжнародної організації з міграції (МОМ), в Україні кількість ВПО сягає 3 548 000 осіб та 4 734 000 осіб забезпечують проживання до своїх постійних місць [2]. Ці цифри відображають значні переміщення населення внаслідок конфлікту, а також поступовий процес повернення громадян до своїх домівок, коли це стає можливим. Ця ситуація створює значне навантаження на соціально-економічну систему країни та вимагає пошуку ефективних механізмів інтеграції ВПО у нові громади.

Одним з потенційних шляхів розв'язання проблеми соціально-економічної інтеграції ВПО є розвиток туристичної галузі. Туристична галузь має значний потенціал для створення робочих місць та низку інших можливостей. За даними Всесвітньої туристичної організації (UNWTO), кожне 11-те робоче місце у світі пов'язане з туризмом [16].

Туризм, як сфера економіки з низьким порогом входу та високим потенціалом створення робочих місць, може стати ефективним інструментом для працевлаштування та економічної активізації ВПО. Крім того, розвиток туризму сприяє культурному обміну та соціальній інтеграції, що є особливо важливим для ВПО, які змушені адаптуватися до нового середовища.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю розробки комплексного підходу до розв'язання проблеми інтеграції ВПО, який би враховував економічні, соціальні та культурні аспекти цього процесу. Вивчення можливостей туристичної галузі у цьому контексті дозволить розробити ефективні механізми державної підтримки та стимулювання розвитку туризму як інструменту інтеграції ВПО.

В Україні вже є поодинокі успішні приклади започаткування ВПО підприємств у сфері туризму. Однак підтримка для розширення цього досвіду необхідна як на державному рівні, так і на рівні місцевих громад. Реалізація такого проекту може стати ефективним кроком у подоланні проблеми ВПО та сприяти загальному економічному відновленню країни.

Огляд останніх джерел досліджень і публікацій. Питання поліпшення соціально-економічного стану ВПО та роль туризму в цьому процесі виступає об'єктом уваги низки дослідників та науковців, які досліджували соціально-економічні аспекти інтеграції ВПО. У роботі С. Закірової [3] проаналізовано стратегічні підходи до інтеграції ВПО в державній політиці, водночас акцентуючи на ризиках і неврахованих аспектах чинної стратегії. Також авторка в інших своїх дослідженнях розглядає всебічні аспекти забезпечення повноцінної підтримки та адаптації внутрішньо переміщених осіб.

Науковці та фахівці у сфері туристичних досліджень звертають увагу на потенціал туризму як одного з інструментів інтеграції. Зокрема, І. Горобець та І. Несторишен [4] розглядають туризм у контексті соціального та економічного включення ВПО до місцевих громад.

Цю ж ідею розвиває І. Несторишен у монографії [9], де туризм представлено як канал для працевлаштування, підприємництва та розвитку громадянської активності серед вимушено переміщених осіб. Іноземні дослідники [5–8] аналізують можливості для інтеграції біженців у країнах Європи через підприємництво, зокрема у сфері туризму та послуг, вказуючи на важливість локальної залученості та підтримки з боку держави та громад. У дослідженні [7] систематизовано попередні дослідження з теми «біженського підприємництва» та визначено напрями для подальших наукових розвідок. В контексті аналізу особливостей соціального стану внутрішньо переміщених осіб в Україні варто відзначити роботи української соціологічної школи [10; 12; 17].

Монографія соціологів та фахівців з публічного адміністрування за ред. М. Бірюкової [12] окреслює багатовимірний підхід до теми внутрішнього переміщення в Україні в умовах війни, включаючи інституційні, правові, соціальні та психологічні аспекти. Питання перспектив післявоєнного розвитку туризму в Україні розглядають А. Моца, С. Шевчук та Н. Середа [13], наголошуючи на важливості підготовки інфраструктури та залучення людського капіталу. Серед публікацій, що висвітлюють проблеми суміжних сфер, слід відзначити статтю Г. Сухомудь [14], де проаналізовано виклики орендного ринку під час кризи – аспект, що безпосередньо визначає мобільність та житлову стабільність ВПО. Інформація про стан ринку праці [15] формує розуміння можливостей для працевлаштування, у тому числі в туристичній галузі, де спостерігається потреба у кадрах.

Спільною рисою більшості досліджень є акцент на потенціал туризму як інструменту інтеграції, відновлення та розвитку – як для окремих осіб, так і для приймаючих громад, однак, попри наявність значної кількості досліджень з окремих аспектів проблематики, комплексний аналіз можливостей українського туризму в контексті соціально-економічної інтеграції ВПО залишається недостатньо дослідженим та потребує ідентифікації дієвих механізмів долучення ВПО до сфери туризму як сфери зайнятості та соціально-економічної підтримки.

Метою дослідження є комплексний аналіз можливостей українського туризму в соціально-економічній інтеграції внутрішньо переміщених осіб та розробка рекомендацій щодо ефективного використання цього потенціалу.

Основний матеріал і результати. Сучасні виклики, які постали перед нашою державою, відчутно позначаються на усіх сферах соціально-економічного життя суспільства. Наявність значної кількості населення, вимушеного покинути місце проживання та виїхати або за кордон, або до іншого регіону країни, перебувати у нових реаліях потребує певних дій від органів державної та регіональної влади. Велика кількість громадян була змушена покинути свої домівки, шукаючи безпечних місць та захисту від небезпеки. Ці масові переміщення стали одним з найбільших викликів для цивільного населення України (рис. 1).

Й саме у такій, здавалося б, кризовій ситуації, можливості українського туризму в соціально-економічній інтеграції внутрішньо переміщених осіб (ВПО) є вагомими та багатограними. Адже саме туризм може стати ефективним інструментом для створення нових робочих місць, сприяючи залученню ВПО до підприємницької діяльності, туристичного підприємництва, готельно-ресторанної справи та сфери послуг. Через туризм ВПО можуть інтегруватись до місцевих громад, адаптуватися до нових соціальних умов, демонструвати свою культуру, традиції, та й організовувати екскурсійні маршрути, культурні події чи фестивалі, сприяючи відновленню подорожей. Долучення нових фахівців до туризму дозволяє регіонам інтенсивніше налагоджувати міжрегіональні зв'язки, знижувати соціальну напругу та сприяти глибшому порозумінню між місцевим населенням та переселенцями.

В процесі аналізу статистичних даних та соціологічних досліджень можна узагальнити, що основними проблемами, з якими стикаються ВПО в Україні, є:

- труднощі з пошуком постійного житла (за даними опитування, проведеного Міжнародною організацією з міграції, 60% ВПО проживають в орендованому житлі) [14];
- високий рівень безробіття (рівень безробіття серед ВПО на 23% вищий, ніж серед місцевого населення) [15];
- низький рівень доходів;
- проблеми з доступом до медичних послуг та освіти;
- психологічні труднощі, пов'язані з адаптацією до нового середовища.

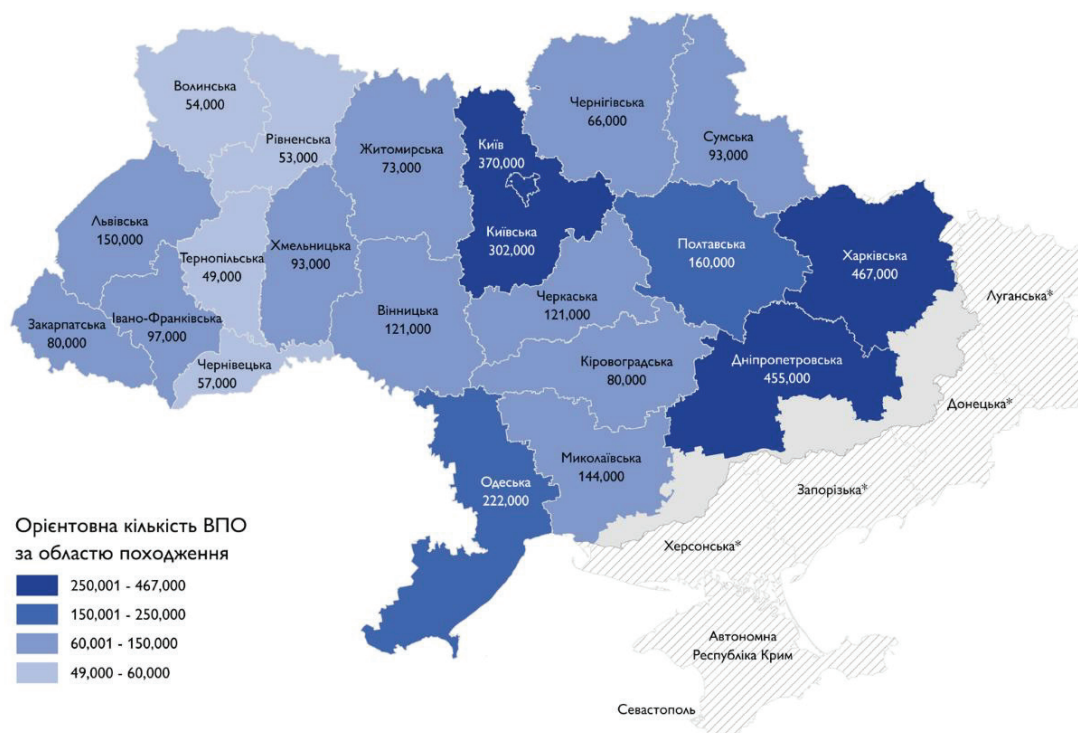

Рис. 1. Оцінка фактичної чисельності ВПО за областями переміщення, серпень 2024 р.

Джерело: [2, с. 2]

За результатами опитування, проведеного International Organization for Migration (Міжнародна організація міграції), соціальна адаптація внутрішньо переміщених осіб в Україні стає не менш важливою, ніж їхня економічна інтеграція. Масштабні переміщення населення призвели до значного припливу різних людей у громадах по всій країні. Це створило додаткові навантаження на місцеву інфраструктуру, включаючи державні послуги, ринки товарів і праці, житловий сектор, а також системи розподілу гуманітарної допомоги та соціального захисту.

Така ситуація могла спричинити зростання напруги між іншими групами населення. Протест, згідно з результатами дослідження, ставлення місцевих жителів до прибуття переселенців виявився переважно позитивним. Опитування показало, що абсолютна більшість (89%) постійного населення територій, до яких відбувалась релокація, схвально ставитися до появи у своїх громадах людей з інших регіонів України, які змушені були покинути свої домівки через війну. Лише незначна частка респондентів висловила нейтральне (4%) або негативне (2%) ставлення до цього явища. Ці дані свідчать про високий рівень солідарності та розуміння серед українців, незважаючи на складні особливості та деякі виклики, пов'язані з масовим внутрішнім переміщенням [4, с. 17].

Дослідження підприємництва біженців стало популярним у науковому світі з середини 2010-х років через масові міграції, спричинені конфліктами в Сирії та Іраку. Актуальність теми в світі зберігається й через поточні міграції з країн Близького Сходу, Афганістану, Африки та України [5–8].

Теорія «змішаної вбудованості» Харіма (mixed embeddedness theory, A. Harima) пояснює успішну інтеграцію переселенців через їх взаємодію з економічними, соціальними та культурними мережами. Харіма виділив шість моделей розвитку бізнесу підприємцями-переселенцями, включаючи використання ресурсів з батьківщини, культурне посередництво, соціальне підприємництво та інновації [5].

Ця концепція особливо важлива для України, де туристичне підприємство може стати ефективним інструментом інтеграції внутрішньо переміщених осіб. Такий підхід сприяє кращому розумінню інтеграційних процесів та адаптації переселенців у нових громадах.

Ключовим фактором є формування сприятливих умов для адаптації переселенців, що включає забезпечення доступу до працевлаштування, освітніх та медичних послуг, а також сприяння їх підприємницькій діяльності та культурній інтеграції. У багатьох країнах світу впроваджено міжнародні програми, спрямовані на підтримку підприємницьких ініціатив серед мігрантів.

Ці міжнародні програми являють собою комплекс заходів, які мають на меті допомогти переселенцям започаткувати та розвинути власний бізнес у країнах перебування. Такі ініціативи визнають потенціал підприємців-мігрантів у розвитку місцевих громад, створенні робочих місць та стимулюванні інновацій. Програми пропонують різноманітну підтримку та ресурси, щоб допомогти переселенцям подолати труднощі у сфері працевлаштування, підприємництва та досягти успіху в бізнесі (табл. 1).

Таблиця 1

**Міжнародні програми підтримки переселенців у розвитку
та відкритті підприємницької діяльності**

Програма та ініціатор	Опис та суть програми
UNHCR Livelihoods Programming (Агентство ООН у справах біженців)	Різнорічні програми підтримки підприємництва для біженців. Забезпечують доступ до навчання, професійного розвитку, кредитів та мікрофінансування, а також сприяють працевлаштуванню та створенню власного бізнесу.
UNDP Refugee Employment and Entrepreneurship Programmes (Альянс із працевлаштування біженців Всесвітнього економічного форуму)	Фокусуються на розвитку підприємництва та створенні робочих місць для біженців. Надають фінансову підтримку, бізнес-консультації та менторство для тих, хто прагне започаткувати власну справу.
ILO Start and Improve Your Business Programme (SIYB) (Управління США з міжнародного розвитку (USAID))	Підтримує розвиток підприємницьких навичок та реалізацію бізнес-планів серед біженців та внутрішньо переміщених осіб.
European Fund for Sustainable Development (EFSD) (Європейський фонд сталого розвитку)	Сприяє розвитку підприємництва та створенню робочих місць у країнах-партнерах, включаючи підтримку біженців.
UNWTO Tourism for Peace and Development Programme (Програма Всесвітньої організації туризму)	Спрямована на розвиток туризму як інструменту миру та розвитку. Підтримує проекти з розвитку підприємництва серед біженців у туристичній галузі.
Refugee and Migrant Response Plan (RMRP) (Регіональна міжвідомча координаційна платформа для реагування на потреби венесуельців)	Розробляє плани реагування на кризи з біженцями та мігрантами, включаючи ініціативи з підтримки підприємництва та розвитку туристичних проектів.
International Organization for Migration (IOM) Livelihood Support Programmes (Міжнародна організація з міграції в Україні)	Реалізує різноманітні програми підтримки для біженців та внутрішньо переміщених осіб, включаючи розвиток підприємництва та туристичних ініціатив в Україні.
Innovative Support for Promoting Refugee Entrepreneurship in Tourism (Європейський проект TUS для підтримки туристичного підприємництва серед біженців)	Спільна ініціатива для виявлення успішних практик та створення посібника з передового досвіду для підприємців-переселенців у сфері туризму. Проект включає створення веб-сайту та мобільного додатку, а також базу даних з можливостями працевлаштування та підтримки бізнесу для біженців у туристичній галузі.

Джерело: сформовано автором

Також окремі проекти, що впроваджуються за участі міжнародних організацій, містять компоненти професійного навчання ВПО для праці у сфері туризму – як у традиційних видах туризму, так і в нових напрямках, таких як еко- чи соціальний туризм.

Потенціал туризму відіграє ключову роль в інтеграції внутрішньо переміщених осіб та має вплив на різні аспекти соціально-економічного розвитку [4, с. 19], сприяючи розвитку підприємництва, розширенню можливостей працевлаштування, міжкультурному обміну, соціальній згуртованості, збереженню та просуванню культурної спадщини, розвитку громад. Ці аспекти взаємопов'язані та сприяють комплексному розвитку регіонів, де проживають ВПО, через призму туристичної діяльності.

Залучення ВПО до українського туризму на сьогодні здійснюється у кількох основних напрямках, хоча цей процес ще перебуває на стадії розвитку та формування. У 2022 р. туризм в Україні зазнав значного скорочення, однак вже з 2023 р. галузь розпочала відновлюватись, й не без участі у цьому процесі саме внутрішніх переселенців. На локальних рівнях, особливо у західних та центральних регіонах, почала формуватися нова модель туристичної активності, у яку частково інтегруються ВПО.

Значна частина ВПО знаходить роботу у сфері обслуговування, зокрема в готелях, хостелах, санаторіях, сфері обслуговування. Ці заклади часто самі були реорганізовані під потреби розміщення переселенців,

й, відповідно, працівниками ставали самі переселенці. Деякі громади, особливо у туристичних регіонах, таких як Львівщина, Закарпаття, Івано-Франківщина, намагаються залучати ВПО до туристичних ініціатив – через тимчасове працевлаштування, навчальні програми та проєкти місцевого розвитку.

Частина переселенців розпочала власну справу в туризмі чи суміжних галузях: організовують тематичні екскурсії, виготовляють сувенірну продукцію, проводять екскурсії, працюють гідями, відкривають власну справу. Особливо це стосується людей з креативного та культурного сектору, які в наслідок вимушеного переміщення втратили попередній бізнес чи зайнятість. Такий підхід поєднує підприємництво та елементи соціальної інтеграції. Також ВПО дедалі частіше беруть участь у культурних та туристичних ініціативах як учасники заходів, волонтери або організатори локальних фестивалів, воркшопів, майстер-класів. Через залучення до культурного життя приймаючих громад вони не лише сприяють збереженню власної ідентичності, але й збагачують місцеву культурну карту.

Попри нестабільність, відсутність доступу до ресурсів, залучення ВПО до туризму в Україні має позитивний потенціал: воно сприяє адаптації, розвитку нових форм зайнятості, зростанню соціального капіталу громад, поліпшенню соціально-економічного стану самих ВПО та активізацію розвитку індустрії туризму, гостинності та суміжних галузей місцевих економік. На основі аналізу міжнародного досвіду та специфіки українського туристичного ринку, можна виділити наступні перспективні напрями для залучення ВПО:

1. Напрямок сільського зеленого туризму актуальний для ВПО, які переселилися в сільську місцевість. За даними Співки сільського зеленого туризму України, кількість садиб, що надають послуги зеленого туризму, зросла на 30% за останні 3 роки, значною мірою завдяки ініціативам ВПО.

2. У напрямку культурно-пізнавального туризму ВПО можуть використовувати свої знання про культуру та історію рідних регіонів для створення нових туристичних маршрутів та екскурсій.

3. Основою для розвитку гастрономічного туризму можуть стати кулінарні традиції різних регіонів України, які представляють ВПО.

4. Подієвий туризм, а саме організація фестивалів, ярмарків та інших культурних заходів може стати ефективним способом залучення ВПО до туристичної діяльності.

5. Освітній туризм, коли ВПО з педагогічним досвідом можуть організовувати освітні тури та мовні табори.

У контексті соціально-економічної інтеграції внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в Україні, туристична галузь відіграє важливу роль, забезпечуючи значний потенціал для покращення рівня зайнятості переселенців. Туризм пропонує широкий спектр можливостей для працевлаштування в різних секторах: готельно-ресторанний бізнес, екскурсійна діяльність, транспортні послуги, а також у сфері охорони й збереження культурної спадщини. Доступ до цих сфер дає змогу ВПО не лише знайти роботу, а й адаптуватися до нових умов життя, сприяючи їхній економічній незалежності й активній участі в житті місцевих громад.

Крім того, туризм створює можливості для реалізації підприємницьких ініціатив серед ВПО. Переселенці можуть засновувати власні бізнеси в галузі сільського зеленого туризму, відкривати кав'ярні, гостьові будинки, або займатися виробництвом і реалізацією крафтової продукції. Ці проєкти не лише сприяють економічному зростанню, а й дозволяють переселенцям ділитися своїм культурним надбанням, що підвищує культурне різноманіття в приймаючих громадах. ВПО мають можливість зберігати та популяризувати свою культурну ідентичність через організацію гастрономічних подій, культурних фестивалів, ринків ремесел, що також збагачує туристичний досвід регіону.

Внутрішньо переміщені особи можуть інтегруватись до місцевих громад через залучення до сфери туризму, оскільки ця галузь створює численні можливості для працевлаштування у різних сферах – від роботи гідом чи адміністраторів до персоналу готелів і закладів харчування. Розвиток туристичної інфраструктури також відчутно покращує умови життя, приваблює туристів, що позитивно впливає на економіку регіонів та сприяє поліпшенню соціально-економічного стану внутрішніх переселенців.

Залучення ВПО до роботи в туристичній сфері може стати стимулом для розвитку місцевої інфраструктури, створення нових робочих місць і покращення умов життя як для переселенців, так і для місцевого населення. В умовах децентралізації розвиток туристичних проєктів сприяє економічному зростанню регіонів, розширюючи можливості соціально-економічної інтеграції.

Участь у туристичній діяльності не лише здатна забезпечити ВПО стабільний дохід, але й сприяє встановленню соціальних зв'язків із місцевими мешканцями, що є важливим для їхньої соціальної адаптації. Крім того, підтримка підприємницьких ініціатив допомагає внутрішньо переміщеним особам

здобути економічну незалежність й відчувати свою значущість у громаді. Важливим є й психологічний аспект, адже активна участь у спільних проєктах підвищує самооцінку переселенців, допомагає подолати відчуття ізоляції та травматичний досвід переміщення, сприяючи їхньому відчуттю належності до громади. Також туризм створює умови для культурного обміну та взаємодії, де ВПО можуть брати участь у проведенні культурних заходів і фестивалів, що сприяє руйнуванню бар'єрів і формуванню довіри між переселенцями й місцевими жителями.

Для успішного впровадження соціально-економічної інтеграції внутрішньо переміщених осіб (ВПО) через розвиток українського туризму та підприємництва можна запропонувати наступні рекомендації (рис. 2).

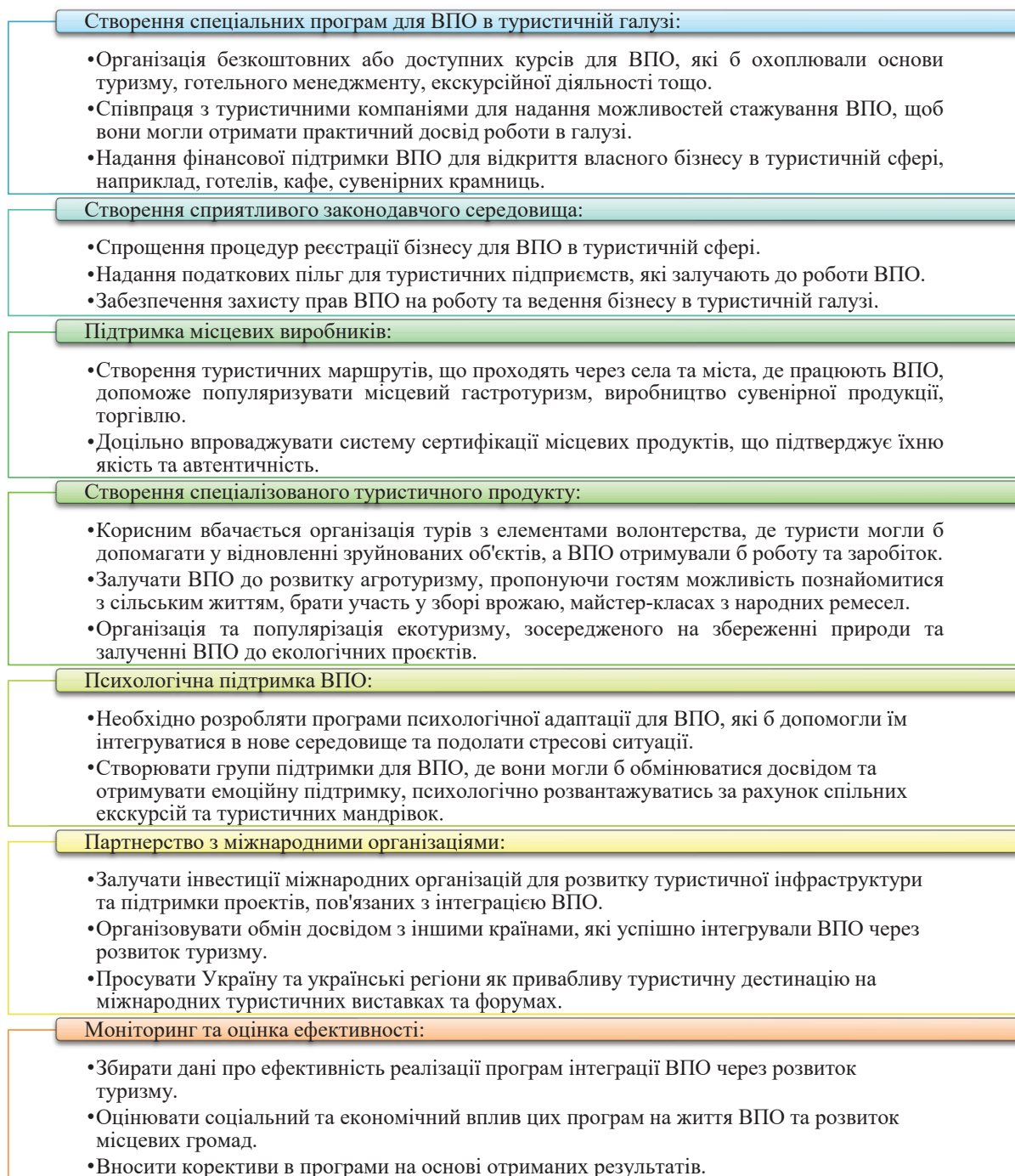

Рис. 2. Рекомендації для впровадження соціально-економічної інтеграції ВПО шляхом розвитку українського туризму

Джерело: сформовано автором

Запровадження таких рекомендацій дозволить створити більш цілісну та ефективну систему підтримки ВПО, сприяти розвитку туризму в Україні та зміцненню соціальної згуртованості. Крім того, сприяти розвитку української економіки в цілому.

Висновки. Висновки свідчать, що туристична галузь в Україні має значний потенціал для соціально-економічної інтеграції внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Туризм може сприяти як створенню нових робочих місць, так і підприємницьким можливостям для переселенців, що сприяє їхній економічній активності та соціальній адаптації у нових громадах. Крім того, завдяки туристичній діяльності відбувається культурний обмін, що позитивно впливає на згуртованість суспільства і збереження культурної спадщини країни. Соціальна адаптація через туризм допомагає долати бар'єри між місцевими жителями та переселенцями, формуючи більш толерантне та відкрите суспільство.

Туризм стимулює розвиток інфраструктури, що покращує загальні умови життя в громадах, де перебувають ВПО. Водночас туристична діяльність може допомогти зберігати й переосмислювати культурну спадщину, особливо якщо ВПО долучаються до її промоції та збереження. Залучення внутрішньо переміщених осіб до усіх форм туризму може відкрити нові можливості для сталого розвитку як для них самих, так й для тих громад, де вони перебувають. Тобто, туризм може виступати ефективною платформою для діалогу, інтеграції, самореалізації та економічного зростання як внутрішньо переміщених осіб, так й тих місцевостей та громад, де вони перебувають.

Підтримка підприємницьких ініціатив у галузі туризму, таких як розвиток сільського зеленого туризму, гастрономічних проєктів, культурно-пізнавальних екскурсій, відіграє ключову роль у досягненні економічної незалежності ВПО та сприяє їхній інтеграції в приймаючі громади. Для досягнення цих цілей необхідна активна державна підтримка. Це включає фінансові програми, доступ до консультацій та ресурсів, а також сприяння розвитку інфраструктури, особливо у сільських та віддалених регіонах, що може значно полегшити процес залучення переселенців до туристичної діяльності.

Перспективи подальших досліджень включають вивчення впливу туризму на соціальну адаптацію ВПО, розробку ефективних державних програм підтримки туристичного підприємництва, а також аналіз міжнародного досвіду використання туризму як інструменту інтеграції вразливих груп населення. Особливу увагу необхідно приділити аналізу кращих практик, що можуть бути адаптовані до умов України для ефективного використання потенціалу туризму у подоланні проблем соціально-економічної інтеграції переселенців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Міністерство соціальної політики України. Статистичні дані щодо внутрішньо переміщених осіб в Україні. 2024. URL: <https://www.msp.gov.ua/timeline/Vnutrishno-peremishcheni-osobi.html>
2. Звіт про внутрішнє переміщення в Україні опитування загального населення (квітень 2024 року). URL: <https://tinyurl.com/zvitypo042024>
3. Закірова С. Нова Стратегія інтеграції внутрішньо переміщених осіб»: аналіз і застереження експертів і фахівців. *Громадська думка про правотворення*. 2021. № 17. С. 4–16. URL: <http://nowar.nbu.gov.ua/post/0000125>
4. Горобець І., Несторишен І. Потенціал туризму в контексті інтеграції внутрішньо переміщених осіб: соціальний та економічний аспекти», *Development Service Industry Management*. 2024. Вип. 2. С. 15–21. DOI: [https://doi.org/10.31891/dsim-2024-6\(2\)](https://doi.org/10.31891/dsim-2024-6(2))
5. Harima A., Periac F., Murphy T., Picard S. Entrepreneurial Opportunities of Refugees in Germany, France, and Ireland: Multiple Embeddedness Framework. *International Entrepreneurship and Management Journal* 17, 2021. P. 625–63. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11365-020-00707-5>
6. Freudenberg J., Halberstadt J. How to Integrate Refugees into the Workforce: Different Opportunities for (Social) Entrepreneurship. *Problemy Zarządzania*. 2018. Vol. 16 (1). P. 40–60. DOI: <https://doi.org/10.7172/1644-9584.73.3>
7. Newman A., Macaulay L. K. Dunwoodie Refugee Entrepreneurship: A Systematic Review of Prior Research and Agenda for Future Research. *International Migration Review*. 2024. Vol. 58 (3) P. 1140–1171. DOI: <https://doi.org/10.1177/01979183231182669>
8. Nijhoff K. Refugees Starting a Business: Experiences of Barriers and Needs in the Netherlands. *Journal of Small Business & Enterprise Development*, 2021. Vol. 28 (7). P. 1057–1074. DOI: <https://doi.org/10.1108/JSBED-09-2020-0314>
9. Несторишен І. В. Туризм як інструмент соціально-економічного інтегрування вимушено переміщених осіб: монографія. Маркетингові та організаційні механізми повоєнного розвитку галузі гостинності та туризму України : кол. монографія / За ред. Н.В. Якименко-Терещенко, Д. В. Райко, О. О. Носирева. Харків : НТУ «ХПІ», 2025. С. 295–317. URL: <https://tinyurl.com/Mono-Khpi>
10. Семигіна Т., Марухнич, Л. Оцінка потреб внутрішньо переміщених осіб: методи та виклики. *Матеріали конференцій МЦНД*, (14.06.2024; Суми, Україна). С. 74–76. URL: <https://archives.mcnd.org.ua/index.php/conference-proceeding/article/view/15>

11. Britton S. Tourism, Capital, and Place: Towards a Critical Geography of Tourism. *Environment and Planning D: Society and Space*, 2021. Vol. 9 (4). P. 451–478. DOI: <https://doi.org/10.1068/d090451>
12. Біженці та внутрішньо переміщені особи України на шляхах війни: кроки незламності : монографія / М. В. Бірюкова [та ін.] ; ред. М. В. Бірюкова; Харків : НТУ «ХПІ», 2023. 381 с. URL: <https://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/67939>
13. Моца А. А., Шевчук С. М., Серєда Н. М. Перспективи післявоєнного відновлення сфери туризму в Україні. *Економіка та суспільство*. 2022. Вип. 41. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-31>
14. Сухомудь Г. MISTOSITE: Виклики і регулювання орендного ринку в часи криз. 16 січня 2024 р. URL: <https://mistosite.org.ua/uk/articles/vyklyky-i-rehuliuivannia-orendnoho-rynku-v-chasy-kryz>
15. Державна служба статистики України. Ринок праці. 2021. http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/rp.htm
16. World Tourism Organization. Quantifying tourism in city destinations – Towards a better understanding of urban tourism, UN Tourism, Madrid, 2024. 116 p. DOI: <https://doi.org/10.18111/9789284425341>
17. Коваліско Н. В., Бубняк С. М. Соціальне самопочуття внутрішньо переміщених осіб в Україні: соціологічний дискурс : монографія. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2022. 294 с. URL: <https://tinyurl.com/monokovbub>

REFERENCES:

1. Ministerstvo sotsial'noyi polityky Ukrainy. (2024). Statystychni dani shchodo vnutrishno peremishchenykh osib v Ukraini [Statistical data on internally displaced persons in Ukraine]. Available at: <https://www.msp.gov.ua/timeline/Vnutrishno-peremishcheni-osobi.html>
2. Zvit pro vnutrishnye peremishchennya v Ukraini opytuvannya zahal'noho naselennya (kvit. 2024 roku) [Report on internal displacement in Ukraine: General population survey (April 2024)]. Available at: <https://tinyurl.com/zvitvpo042024>
3. Zakirova, S. (2021). Nova Stratehiya intehtatsiyi vnutrishno peremishchenykh osib: analiz i zasterezhennya ekspertiv i fakhivtsiv [New strategy for integration of internally displaced persons: Analysis and experts' warnings]. *Hromads'ka dumka pro pravotvorennia*, no. 17, pp. 4–16. Available at: <http://nowar.nbu.gov.ua/post/0000125>
4. Horobets, I., & Nestorishen, I. (2024). Potentsial turyzmu v konteksti intehtatsiyi vnutrishno peremishchenykh osib: sotsial'nyy ta ekonomichnyy aspekty [Tourism potential in the context of integration of internally displaced persons: Social and economic aspects]. *Development Service Industry Management*, is. 2, pp. 15–21. DOI: [https://doi.org/10.31891/dsim-2024-6\(2\)](https://doi.org/10.31891/dsim-2024-6(2))
5. Harima, A., Periac, F., Murphy, T., & Picard, S. (2021). Entrepreneurial opportunities of refugees in Germany, France, and Ireland: Multiple embeddedness framework. *International Entrepreneurship and Management Journal*, vol. 17, pp. 625–663. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11365-020-00707-5>
6. Freudenberg, J., & Halberstadt, J. (2018). How to integrate refugees into the workforce: Different opportunities for (social) entrepreneurship. *Problemy Zarzadzania*, vol. 16 (1), pp. 40–60. DOI: <https://doi.org/10.7172/1644-9584.73.3>
7. Newman, A., & Macaulay, L. K. Dunwoodie. (2024). Refugee entrepreneurship: A systematic review of prior research and agenda for future research. *International Migration Review*, vol. 58 (3), pp. 1140–1171. DOI: <https://doi.org/10.1177/01979183231182669>
8. Nijhoff, K. (2021). Refugees starting a business: Experiences of barriers and needs in the Netherlands. *Journal of Small Business & Enterprise Development*, vol. 28 (7), pp. 1057–1074. DOI: <https://doi.org/10.1108/JSBED-09-2020-0314>
9. Nestorishen, I. V. (2025). Turyzm yak instrument sotsial'no-ekonomichnoho intehtuvannya vymusheno peremishchenykh osib: [monohrafiya] [Tourism as an instrument of socio-economic integration of forcibly displaced persons: monograph]. In N. V. Yakymenko-Tereshchenko, D. V. Rayko, & O. O. Nosyrieva (Eds.), *Marketynhovi ta orhanizatsiyni mekhanizmy povoyennoho rozvytku haluzi hostynnosti ta turyzmu Ukrainy: kol. monohrafiya* (pp. 295–317). Kharkiv: NTU «KhPI». Available at: <https://tinyurl.com/Mono-Khpi>
10. Semyhina, T., & Marukhnich, L. (2024). Otsinka potreb vnutrishno peremishchenykh osib: metody ta vyklyky [Assessing the needs of internally displaced persons: Methods and challenges]. *Materialy konferentsiy MTsND*, (14.06.2024; Sumy, Ukrainy), pp. 74–76. Available at: <https://archives.mcnd.org.ua/index.php/conference-proceeding/article/view/15>
11. Britton, S. (2021). Tourism, capital, and place: Towards a critical geography of tourism. *Environment and Planning D: Society and Space*, vol. 9 (4), pp. 451–478. DOI: <https://doi.org/10.1068/d090451>
12. Bizhentsi ta vnutrishno peremishcheni osoby Ukrainy na shlyakhakh viyny: kroky nezlamnosti: monohrafiya / M. V. Biryukova [ta in.] ; red. M. V. Biryukova [Refugees and internally displaced persons of Ukraine on the paths of war: steps of resilience: monograph]. (2023). Kharkiv: NTU «KhPI». 381 p. Available at: <https://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/67939>
13. Motsa, A. A., Shevchuk, S. M., & Sereda, N. M. (2022). Perspektyvy pislyavoyennoho vidnovlennya sfery turyzmu v Ukraini [Post-war recovery prospects of the tourism sector in Ukraine]. *Ekonomika ta suspilstvo*, vol. 41. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-31>
14. Sukhomud', H. (2024, January 16). MISTOSITE: Vyklyky i rehuliuivannya orendnoho rynku v chasy kryz [MISTOSITE: Challenges and regulation of the rental market in times of crisis]. Available at: <https://mistosite.org.ua/uk/articles/vyklyky-i-rehuliuivannia-orendnoho-rynku-v-chasy-kryz>
15. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. (2021). Rynok pratsi [Labour market]. Available at: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/rp.htm

16. World Tourism Organization. (2024). Quantifying tourism in city destinations – Towards a better understanding of urban tourism. UN Tourism, Madrid. 116 p. DOI: <https://doi.org/10.18111/9789284425341>

17. Kovalisko, N. V., & Bubnyak, S. M. (2022). Sotsial'ne samopochuttya vnutrishno peremishchenykh osib v Ukraini: sotsiologichnyy diskurs: monohrafiya [Social well-being of internally displaced persons in Ukraine: Sociological discourse: monograph]. Lviv: LNU im. Ivana Franka. 294 p. Available at: <https://tinyurl.com/monokovbub>

УДК 338.48:314.15(477)

JEL I38, R23, Z32

Носирєв Олександр Олександрович, кандидат географічних наук, доцент, доцент кафедри туризму і готельно-ресторанного бізнесу, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут». **Можливості українського туризму в соціально-економічній інтеграції внутрішньо переміщених осіб.**

У статті досліджується потенціал українського туризму у соціально-економічній інтеграції внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Обґрунтовано важливість розвитку туристичної галузі як ефективного інструменту для працевлаштування та економічної активізації ВПО. Висвітлено потенціал туризму у створенні робочих місць, розвитку підприємництва, міжкультурному обміні та соціальній згуртованості. Запропоновано рекомендації щодо ефективного впровадження соціально-економічної інтеграції ВПО через розвиток українського туризму та підприємництва. Ці рекомендації включають розробку комплексних програм підтримки, створення сприятливого бізнес-середовища, забезпечення фінансової підтримки та організацію освітніх програм. Результати дослідження вказують на значний потенціал туристичної галузі у створенні робочих місць, розвитку підприємництва та соціальній адаптації ВПО в нових громадах.

Ключові слова: внутрішньо переміщені особи, туризм, соціально-економічна інтеграція, підприємництво, працевлаштування, регіональний розвиток.

UDC 338.48:314.15(477)

JEL I38, R23, Z32

Oleksandr Nosyriev, Candidate of Geographical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Tourism and Hospitality Business, National Technical University “Kharkiv Polytechnic Institute”. **Opportunities of Ukrainian tourism in the socio-economic integration of internally displaced persons.**

This article explores the potential of Ukrainian tourism in the socio-economic integration of internally displaced persons (IDPs). It analyzes the current state of the internal displacement problem in Ukraine, which affects over 1.5 million registered IDPs. The main difficulties faced by displaced persons are discussed, including housing problems, high unemployment rates, low incomes, and psychological issues. The importance of developing the tourism industry as an effective tool for employment and economic activation of IDPs is substantiated. The potential of tourism in job creation, entrepreneurship development, intercultural exchange, and social cohesion is highlighted. International experience and programs supporting entrepreneurship among displaced persons are analyzed, which can be adapted to Ukrainian realities. Promising areas of involving IDPs in the tourism sector are identified, including rural green tourism, cultural tourism, gastronomic tourism, event tourism, and educational tourism. It is noted that tourism stimulates the development of infrastructure, which improves the general living conditions in the communities where IDPs are located. At the same time, tourism activities can help preserve and rethink cultural heritage, especially if IDPs are involved in its promotion and preservation. The involvement of internally displaced persons in all forms of tourism can open up new opportunities for sustainable development both for themselves and for the communities where they are located. That is, tourism can act as an effective platform for dialogue, integration, self-realization and economic growth for both internally displaced persons and the localities and communities where they are located. Recommendations are made for the effective implementation of socio-economic integration of IDPs through the development of Ukrainian tourism and entrepreneurship. These recommendations include the development of comprehensive support programs, the creation of a favorable business environment, the provision of financial support, and the organization of educational programs. The article also outlines prospects for further research in this area, including the development and evaluation of the effectiveness of specific programs to support tourism entrepreneurship among IDPs, the study of the long-term impact of involving IDPs in the tourism industry on the socio-economic development of host communities, as well as the study of the specifics of adaptation of different categories of IDPs in the tourism sector. The research results indicate a significant potential of the tourism industry in job creation, entrepreneurship development, and social adaptation of IDPs in new communities.

Key words: internally displaced persons, tourism, socio-economic integration, entrepreneurship, employment, regional development.